

עניני פורים

[א]

ברכת שהחיינו בפורים

שהחיינו על מקרא מגילה

איתא בשו"ע (או"ח תרצב, א) הקורא את המגילה מברך לפניו ג' ברכות, על מקרא מגילה, ושעשה נסים, ושהחיינו. וביום אינו חוזר ומברך שהחיינו. וכתב הרמ"א די"א דאף ביום מברך שהחיינו, וכן נוהגין בכל מדינות אלו.

שהחיינו על שאר מצוות היום

וכ' המג"א (ס"ק א) בשם השל"ה שיכוין בברכת שהחיינו ג"כ על משלוח מנות וסעודת פורים שהם ג"כ מצוות. וכ' מג"א שיכוין זה בברכת שהחיינו דיום כי זמנם ביום. אמנם כתב דמי שאין לו מגילה לא יברך שהחיינו על משלוח מנות וסעודה, דזהו דבר הנהוג בכל יום ובכל שבת ויו"ט, דהא לא תקנו כלל ברכה עליהם.

מתנות לאביונים צדקה או שמחה

בעיקר דבריו יש להעיר למה השמיט מתנות לאביונים, דג"כ הוי מצוה. ועי' בפרמ"ג שמבואר שהבין שכוונת המג"א גם על מתנל"א. עי"ש שכתב וז"ל ומיהו להרמב"ם (מגילה א, ג) והמחבר דביום אין מברך שהחיינו, מכיון בשהחיינו דלילה לצאת גם משלוח מנות ומתנות לאביונים אע"פ דלאו זמנה בלילה. וכ"כ בחיי אדם (קנה, כז) ובקצשו"ע.

ולבאר דברי המג"א שהשמיט מתנל"א ראיתי בשם ספר שלמי תודה (עמוד רכח) דאפשר דס"ל דיסוד דין מתנות לאביונים היא בכלל מצות צדקה של כל השנה, ורק החילוק הוא דכל השנה אין חייבים ליתן רק כשהעני מבקש, ובפורים החיוב הוא ליתן צדקה שתי מתנות לשני אביונים אפילו אם כשאינם מבקש, והואיל ואינה מצווה המיוחדת לזמן אין מברכים עליה שהחיינו.

וראיתי בספר ירח למועדים שמדייק כן במג"א (תרצד, ד) שמביא מש"כ הב"י בשם הג"א דמעות שחשב בלבו לחלקם ביום פורים אינו רשאי לשנותו, ומסביר הב"י משום דס"ל דצדקה מיחייב בה במחשבה, כמו שסוברים קצת פוסקים כמו שאכתוב בטור יו"ד סימן רנ"ח.

ובדעת הפוסקים שכתבו דיכוין בשהחיינו גם על מתנות לאביונים י"ל דס"ל דמצות מתנות לאביונים אינה מדין צדקה גרידא אלא מצוה אחרת היא וחיוב מיוחד משום שמחת היום. וכן איתא להדיא בריטב"א (ב"מ עח, ב) וז"ל, שאין יום זה מדין צדקה בלבד אלא מדין שמחה.

ובב"ח (סי' תרצ"ד) כתב נמי דאין דין מתנות לאביונים בפורים כשאר צדקה, דאף דגם בצדקה אמרו בגמ' דאפילו עני המתפרנס מן הצדקה יעשה צדקה, התם אין העני חייב בה אלא פעם אחת בשנה שיתן דבר מועט לצדקה, אבל מתנות לאביונים חייב ככל אדם אף אם כבר נתן צדקה באותה שנה.

ונראה שכן מוכח גם בהר"ן וז"ל ר"ן ומשלוח מנות איש לרעהו - שתי מנות לאדם אחד, היינו מיני מאכל ומשתה לעשירים, ולאביונים די לכל אחד במתנה אחת שהיא נחשבת בעיניהם כדבר גדול. מבואר שיסוד שניהם אחד, אלא שלעשיר צריך שני מנות כדי לשמחו, ולעני די באחד.

ועל דרך זה הביא בספר ירח למועדים בשם השבלי הלקט (ענין פורים סימן רב) וז"ל וכשם שאדם חייב לשמוח בפורים כן חייב לשמח את העניים עמו, דתני ר' יוסף ומשלוח מנות איש לרעהו, שתי מתנות לאדם אחד, ומתנות לאביונים שני מתנות לשני בני אדם, כלומר די במתנה אחת לעני אחד, דהכי משמע מתנות שנים לאביונים שנים. הרי שיסוד ענין מל"א הוא מדין שמחה.

אבל יש להעיר שמיד אחרי זה כתב השב"ל וז"ל מצאתי בשם רבינו שלמה זצ"ל במעות פורים אין קצבה, כל מה שירצה האיש ליתן יתן, מפני שהוא צדקה וצדקה כל אחד ואחד לפי עינו הטובה יתן. הרי לך שהוא בגדר מצות

צדקה.

האם צריך העני להכיר את הנותן

בספר תשובות והנהגות (א, תד) הביא הוראת גאון אחד שאין יוצאין מתנות לאביונים אא"כ יודע המקבל מיהו השולח, והנותן יודע למי שלח שגדר מתנה אינה רק הנתנה כי אם הקשר ביניהם. וכ"כ בשו"ת רבבות אפרים (ח"ד סימן קנ"ב) בשם הגהות הגר"י ענגיל זצ"ל לשבת (י, א ד"ה הנותן), ומביא שם מקור מדברי המהר"ל מפראג.

ולפי סברא זו לכאורה לא יוכלו לצאת ידי חובתו מתנות לאביונים במשלוח כסף למוסד בארץ ישראל (או לכל אירגון אחר) שיחלקו בפורים בלי לידע מי הנותן ומי המקבל. אבל כתב דדבר זה חידוש ולא משמע כן מסתימת הפוסקים, וכן נהגו מאז ומעולם לשלוח ע"י גבאים משום בזיון העניים. ועי"ש שהביא ראה ממ"ש המשנ"ב (תרצד, ז) שאין יוצאין ידי חובת מתנות לאביונים במעות פורים לחזן, משמע דלשאר אביונים יוצאין בכך אף שהגבאים מחלקין, ומה עוד שלפעמים האביונים לא ניחא להו שידעו מי הנותן וכך עדיף להו.

חקירה בעיקר גדר המצוה

ונראה שדין זה תלוי בעיקר גדר מצות מתנות לאביונים שחקרנו לעיל, שאם הוא כמו מצות משלוח מנות, שהוא להרבות רעות וכו', אלא שלא לבד שחייב בזה לרעיו, אלא חייב גם לעניים, ואז עדיף שידעו מי הנותן ומי המקבל. אבל אם נאמר שהוא כמו מצות צדקה, אז אדרבה יש מעלה שלא ידעו מי הנותן ומי המקבל כמבואר בשו"ע (יו"ד רמט, ז) שהמעלה השנייה בצדקה הוא היכא שהנותן צדקה לעני לא ידע למי יתן, ולא ידע העני ממי מקבל. ועי' לק' מה שהבאנו מה שדן בזה הכתב סופר לענין אם יכול לצאת בכסף מעשר.

למה אין ברכת המצוות

עוד כתב הפרמ"ג, ומה שכתב דהא לא תקנו "כלל" ברכה עליהם, היינו שאין מברכין אשר קדשנו במצותיו וצונו לשלוח מנות כו', והוא הדין מתנות כו', והוא הדין צדקה אין מברכין. אע"ג בחמץ שיש עשה עם הלא תעשה מברכין, הכא שהמצוה בשניהם שמא לא ירצה חבירו ועני לקבלם.

מבואר בדבריו שהטעם שאין מברכים על משלו"מ ומתל"א הוא מטעם שיש חשש שמא לא יקבל חברו או העני. ולכ' הוא מטעם חשש ברכה לבטלה, וזה כדברי האחרונים שהבינו בדעת הר"י אבן פלאט הובא בשו"ת הרשב"א (יח) ובאבודרהם. אבל כבר הוכחנו בראיות מוכרחות שאין זה כוונתו אלא שמצוה שיכולה להתבטל אין מברכין עליו, וזה דווקא כמו צדקה שאם העני אינו רוצה לקבל הכסף אין חיוב כלל, משא"כ במשל"מ ומתל"א שאם חברו אינו רוצה לקבל אל בטל המצוה אלא צריך למצא מי שכן ירצה לקבל המשל"מ. ואכמ"ל.

בעיקר הנידון למה אין ברכת המצוה במשל"מ ומתל"א, יש לדייק בדברי השל"ה עצמו (מסכת מגילה פרק נר מצוה ד"ה ו) שברכת המצוה של קריאת המגילה היא ברכה גם על שאר מצוות היום. וז"ל כשמברכין על קריאת מגילה ושהחיינו, יכוין שיצא **בברכות אלו** גם על סעודת פורים שיאכל, ומצות משלוח מנות כו', כי סעודת פורים ומשלוח מנות הם גם כן מצות מדברי קבלה, וראוי היה לברך עליהם אשר קדשנו במצותיו וצונו כו', ושהחיינו, דהא מזמן לזמן קאתי, כמו שמברכין אנר חנוכה ואקריאת מגילה, רק **שהברכות של המגילה** קאי על קריאת המגילה ועל קיום מה שכתוב במגילה, דהיינו הסעודה, ומשלוח מנות כו', כמו שהחיינו בקידוש יום טוב סוכות קאי גם על הסוכה (סוכה מו, א), על כן צריך השומע הברכות לכוון גם על זה. הרי לן להדיא שלא לבד שברכת שהחיינו של המגילה פוטרת שאר המצוות, אלא שגם ברכת המצוה של קריאת המגילה פוטר שאר המצוות.

למה אין ברכת שהחיינו על שאר מצוות היום

נחזור לעיקר דברי המג"א שאינו מברך שחיינו על מצות סעודת פורים ומשל"מ, והטעם משום דזה דבר הנוהג בכל יום ובכל שבת ויו"ט. וצ"ב כוונתו, וי"ל שכוונתו שהיות ודברים אלו נוהג תמיד א"כ אין זה חידוש כ"כ, ולכן לא הוי כמצוה הבא מזמן לזמן.

אבל עדיין צ"כ מה שמסיים דהא לא תקנו כלל ברכה עליהם, מה ענין ברכת המצוות לברכת שהחיינו. ועוד מה

כוונתו ב"דהא" כאילו שזה המשך מש"כ הטעם שאין מברכים שהחיינו משום דנוהג תמיד.

וראיתי בחת"ס שמציין לדברי החכמת שלמה (סוכה מו, א), עי"ש דן על דברי התוס' שהק' למה לא תקנו ברכת הרואה על שאר מצוות כגון אלולב וסוכה, ות"ל וז"ל ועוד יש לפרש דאין שייך לתקן לרואה ברכה שאין העושה מברך. ומסביר החכ"ש וז"ל פי' ולישב בסוכה אין שייך לעשות אפי' רואה אחד שיושב בסוכה, כמו שהכא אין שייך לברך להדליק אלא שעשה נסים, וא"כ צריכים אנו לעשות ברכה אחרת מה שאין העושה מברך וזה לא יתכן. ומברכת שהחיינו לא קשה מידי, אע"פ שהעושה מברך בעשיית סוכה, לא קשה כי אין שייך שהחיינו היכא דלא שייך ברכה אחרת.

אז רצה החת"ס לומר שזה כוונת המג"א למה אינו מברך שהחיינו על שאר מצוות היום משום שאין מברכים ברכת המצוה, והיכא דליכא ברכת המצוה ליכא נמי שהחיינו. ולדבריו זה שמסיים המג"א אינו קשור למה שכ' בתחילה, אלא טעם אחר. ועי' בלבושי שרד שטוב להגיה ותו דהא לא תקנו כלל. ותרתי טעמי קאמר, חדא כיון דהוא דבר הנהוג ורגיל אין לברך שהחיינו, ותו דהא חזינן דלא תקנו כלל ברכה, דהיינו אשר קדשנו במצוותיו וצונו על משלוח מנות, אם כן כל שכן דלא יברך על זה שהחיינו. וטעם הדבר מה שיש כמה מצוות שלא תקנו ברכה עליהם, מבואר בכמה דוכתי.

אמנם ידידי הרה"ג ר' יואל רבין שליט"א הסביר דברי המג"א שהטעם דלא מברכים ברכת המצוות הוא גופא משום דהוא דבר הנהוג תמיד, ואינו ניכר כ"כ שהוא מעשה מצוה, ודו"ק.

ברכת שהחיינו על היום

בספר מור וקציעה חולק על אמש"כ המג"א שמי שאין לו מגילה שאינו מברך שהחיינו, וז"ל ולא ידעתי מה בכך שהוא דבר נהוג והלא בלאו מצות שילוח מנות וסעודה, ראוי לברך זמן על היום. ואף שהוא מדברי קבלה, צריך חזוק כשל תורה ויותר, ביחוד מפני תקפו של נס שהיה בו. וכיון דמזמן לזמן קאתי הרי הוא לענין זה ככל מועדי ה' שמברכין עליהם זמן. וזמן לא בעי כוס, דהילכתא אומרו אפילו בשוק. ויוהכ"פ שאין בו אכילה ושתייה, אלא שביתה ומנוחה, אעפ"כ מברכין אותו. הילכך נראה, דאדרבה שפיר הוא למסמך זמן אכוס דסעודה למאן דלית ליה מגלה למיפק בה יד"ח.

ועי' בבאה"ל שהביא דברי המו"ק וכתב דלפי סברתו שיברך זמן על עצם היום מפני תקפו של נס, שהיה לו לברך ג"כ ברכת שעשה נסים. ובאמת במאירי לענין חנוכה [וה"ה בענינינו לענין פורים] כתב וז"ל מי שאין לו להדליק ואינו במקום שאפשר לו לראות, י"א שמברך לעצמו שעשה נסים ושהחיינו בלילה א' ושעשה נסים בכל הלילות והדברים נראים עכ"ל.

אמנם המאירי במגילה (ד, א) מבואר שיותר פשוט לומר שהחיינו בפורים מבחנוכה, אלא שס"ל שבשניהם אין אומרים זמן. וז"ל יש שמגלגל חיוב זמן ביום מצד אחר והוא מפני יום טוב, שלא נאמר בלילה אלא על המגלה, מה שאין כן בשאר ימים טובים שאף אותו של לילה הוא לזכר יום טוב ולא לדבר אחר, ואע"פ שבסוכות יש זמן על הסוכה ועל היום טוב, ואעפ"כ זמן של לילה עולה לכל, הדין נותן כן מאחר שאף הלילה יום טוב הוא, מה שאין כן מיהא בשמחת פורים שהרי סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו. מ"מ אין דבריהם כלום שכל שאין שם כוס לקדוש אין בו זמן, ואל תשיבני מיום הכפורים שקדושתו יתירה ולא נפקע כוסו אלא מצד איסור שתייה שבו. והרי אין זה דומה אלא לחנוכה שיש זמן על ההדלקה ולא על היום, אלא שלא נאמר זמן ביום אלא על המגלה מן הטעם שכתבנו ר"ל שעיקר זמנה ביום.

עוד העיר על עצם תמיהתו שמתמה על המג"א והלא בלאו מצות שילוח מנות וכו' ראוי לברך זמן על היום וכו', דאפשר דגם המג"א מודה לזה אלא שהוא מיירי שבלילה היה לו מגילה ובירך אז שהחיינו וממילא יצא על עצם הזמן, אבל אם לא היה לו כלל אפשר דגם הוא מודה. אח"כ מצאתי בברכי יוסף וז"ל אם אין לו מגילה יברך שהחיינו, אך לא יברך ברכת שעשה נסים וברכת הרב את ריבנו, אבל האחרונים כתבו דגם שהחיינו לא יברך עכ"ל. ולא אדע באיזה אחרונים מצא ד"ז לבד ממג"א וא"ר שהעתיקו, ומהם אין ראייה כמו שכתבנו, וצ"ע למעשה.

מצינו בעוד ראשונים שיש חיוב לברך שהחיינו על היום, וז"ל הנמו"י הובא בקובץ שיטות קמאי (מגילה ד, א) וז"ל כתוב במאורות דמי שאין לו מגילה לקרות מברך שהחיינו, כדמברכין ביום הכפורים. ויש מי שכתב שראוי לברכו בברכת המוציא של סעודת פורים.

וכ"ה בפני יהושע (מגילה ד, א) שכתב לחלק בין ברכת שהחיינו דלילה, מברכת שהחיינו דיום. וז"ל ולענ"ד נראה דודאי עיקר חיוב קריאתה שתקנו לקרות כדינה היינו ביום דוקא דאז היה זמן הנס שנקהלו על נפשם, משא"כ לילה לאו שעת מלחמה כמו שפרש"י לעיל גבי אמש בטלתם כו', והיינו דתנן נמי לקמן אין קורין את המגילה אלא משעת הנץ החמה ואוקמינן לה אדיממא לפי שהוא עיקר חיוב לכל אדם, משא"כ בלילה אינו אלא מצוה בעלמא ולא חיובא ואפ"ה תקנו שיברך כמו בכל מצוה דרבנן. אלא דלענין זמן היה נראה לי **שצריך לברך בלילה לאו משום קריאת המגילה לחוד אלא משום חובת היום כיון דעשאו חכמים כמו רגל ממש דכתיב משתה ושמחה ודברי קבלה כדברי תורה דמי**. עד שלשיתט כמה פוסקים (טוא"ח תרצו) אין אבילות ואנינות נוהג בו כמו בשאר רגל, א"כ שפיר יש לברך זמן כמו זמן דרגל ולמחר ביום מברכין זמן על מצות קריאת המגילה.

[ב]

מתנות לאביונים

תשלום בכרטיס אשראי

יש הרבה אנשים שנותנים המתנות לאביונים ע"י אירגוני חסד שונים, ומשלמים בכרטיסי אשראי. ודנו הפוסקים האם יוצאים ידי חובתם, שלפעמים הארגון עדיין לא קיבל הכסף מחברת האשראי, אלא שעל סמך שהחברת אשראי אישר התשלום הם לווים כסף מגמ"ח ומוסרים להענייים, א"כ יוצא שאין הענייים מקבלים כסף של הנותן.

משלוח מנות היכא שלא קנה המ"מ

כעין שאלה זו מצאנו לענין משלוח מנות, בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' תו) מביא פסק של רב אחד שאם הזמין משלוח מנות בטלפון והמוכר יביא המשלוח מנות ישיר למקבל, לא יצא המזמין ידי חובתו אא"כ המוכר יזכה לו המשלוח מנות, משום דקי"ל שמדרבנן כסף אינו קונה. הגר"מ שטרבוך שליט"א חולק בתוקף, שהרי כידוע יש שני טעמים למצות משלוח מנות, א' כדי להרבות אהבה ורעות, ב' כדי שיהיה לכולם צרכי סעודת פורים, ושני הטעמים מתקיימים ע"י שמזמין המשלוח מנות, אע"פ שלא קנה המשלוח מנות, שהרי בגללו יש להמקבל צרכי הסעודה, וגם יש כאן תוספת אהבה ורעות, שהמקבל יודע שחבירו הוא זה שיזם נתינת המשלוח מנות. (ועי' לקמן מה שהבאנו בשם מהרי"ל ושו"ת כתב סופר, דאולי יש לחלק בין משלוח מנות למתנת לאביונים)

מדין עבד כנעני

עוד כתב שם שאפשר לצאת מדין "עבד כנעני", כדאמרין בקידושין (ז, א) הילך מנה והתקדשי לפלוני מקודשת מדין עבד כנעני, עבד כנעני לאו אע"ג דלא קא חסר ולא מידי קא קני נפשיה, האי גברא נמי אע"ג דלא קא חסר ולא מידי קא קני לה להאי איתתא, ה"נ אפשר לצאת ידי חובת משלוח מנות ע"י נתינת חבירו.

חיוב אשה במתנות לאביונים

יש להביא ראיה לדבריו (שמועיל מדין עבד כנעני) מדברי המג"א (תרצה, יד), דהנה על מה שכתב הרמ"א שאשה חייבת במשלוח מנות ומתנות לאביונים, כתב המג"א שלא ראיתי נזהרין בזה, וכתב ליישב המנהג דאולי דוקא באלמנה (מתכוון הרמ"א לומר שחייבות בעצמן), אבל אשה שיש לה בעל בעלה משלח בשבילה לכמה בני אדם, ומ"מ יש להחמיר.

הרי לן שאשה יכולה לקיים חיובה ע"י שבעלה נותן בשבילה, ולכאורה הטעם שהיא יוצאת משום דין עבד כנעני. אבל ידידי הרה"ג ר' דוד סלמן שליט"א שדא בה נרגא, דאולי כוונת המג"א כטעם הראשון של שגר"מ שטרנבך שליט"א, שיוצא משום דמחמתו הגיע המשלוח מנות לחבירו, ולכן נתקיימה שני הטעמים של משלוח מנות, וה"ה של מתנות לאביונים.

אשתו כגופו

וכתב בספר ערוה"ש (שם) דנשי דידן נזהרות ושולחין מנות, דלא כמג"א. ויש להעיר דלענין מתנות לאביונים (סימן תרצד) כתב הערוה"ש דגם נשים חייבות, דבכל מצות פורים חייבות נשים כאנשים, ומוסיף לחדש **דאיש ואשתו שניהם יוצאים בשני מתנות דכגוף אחד הם**, אבל בנו וכתו הסמוכים על שולחנו חייבים ליתן בפנ"ע.

פדיון הבן ע"י אחר

אמנם בשו"ת חמדת שלמה (סי' לב) הביא דברי בעל הנתיבות המשפט, שאם ראובן פדה בנו של שמעון, אין בנו פדוי, אפילו היכא שעשאו שליח. ובזה מיישב דברי הרמ"א (יו"ד סימן שה, י) שפסק, עפ"י דברי השואל בריב"ש, שאין האב יכול לפדות על ידי שליח, וכבר תמהו עליו שהרי בכל התורה קי"ל ששלוחו של אדם כמותו, וכ' בעל הנתיבה"מ שאין כוונתו אלא אם פודה בכסף של השליח, אבל בכסף של האב שפיר נפדה. ועי"ש שמסביר שרק בקידושין מועיל היכא שראובן נתן כסף הקידושין לאשה שתתקדש לשמעון, (מדין עבד כנעני) אבל בפדיון הבן שהתורה הקפידה על המעות, שקרקע ושטרות לא מהני, לא מהני מה שאחר פודהו אפילו בשליחות. וכמו שלא מהני בצדקה שיעשה שליח לתת צדקה בכסף שלו, ה"נ לא מועיל בפדה"ב.

שוקל את שקלו

ועי"ש שהוכיח כדבריו מרש"י (כתובות קח, א) שהיכא שאחר נותן מחצית השקל בשבילו, אע"פ שאין צריך לשקול עוד הפעם, ויש לו חלק בתרומה ובקרבנות, אבל חיסר מצוה, ושכר המצוה על הנותן, ובדבר שהוא זכות אין הבדל בין עשאו שליח או לא, א"כ ה"נ כאן אין האב מקיים מצות פדיון הבן. ואע"פ שבשקלים אע"פ שאינו מקיים מצוה יש לו חלק בקרבנות ואינו צריך לשקול עוד הפעם, שאני התם שהוא ענין של קנין, ואחר יכול לקנות בשבילו, כמו שיכול לקדש אשה בשבילו, אבל פדה"ב הוי מצוה דרמי על גוף האב, ואם לא קיים מצוותו אין בנו פדוי.

החזון איש (יו"ד סי' קפה) חולק עליו שהרי גם שקלים הוי מצוה דרמי עליה ויוצא ע"י אחר, א"כ ה"ה בפדה"ב. ודבריו תמוהים שהנתיבה"מ גופא מוכיח כדבריו משקלים, שרק הנותן מקיים מצוה ולא מי ששקלו בשבילו, אלא שפטור מלשקול עוד משום שכבר קנה חלק בקרבנות.

יוצא שלפי הנתיבה"מ א"א לצאת ידי חיוב משלוח מנות או מתנות לאביונים ע"י שאחר יתן בשבילו בכסף שלו, משום דהוי מצוה המוטל עליו. ואין לומר דשאני משלוח מנות שמקיים "ענין" המשלוח מנות אפילו ע"י אחר, (כדברי הגר"מ שטרנבוך שליט"א) שהרי הנתיבה"מ כתב שגם בצדקה, אפילו היכא שעשאו שליח, לא מועיל נתינה של אחר בכסף שלו, ושם בוודאי התקיים "ענין" המצוה. אבל במ"א מבואר שיוצא ע"י אחר, וכן דעת החזו"א כנ"ל.

הנותן מתנה לאשתו

כבר הבאנו דברי המג"א לענין חיוב משלוח מנות לאשה, ש"יש להחמיר", בפשטות רצה לומר שהאשה תתן המשלוח מנות ומתנות לאביונים בעצמה, וכך שמעתי בשם הגריש"א זצ"ל. ולפי"ז לכאורה צריך הבעל להקנות לה המשלוח מנות והמתל"א.

ושמעתי רב אחד שטען שלא יתכן שזה הפשט, דלא ידעי כולם איך להקנות, שיהיה ע"מ שאין לבעל רשות בו וכו'. אבל נראה שלא צריך כלל שום תנאי, שהרי קי"ל (אבה"ע פה, ז) הנותן מתנה לאשתו קנתה ואין הבעל אוכל פירות. ויעוין שם שאע"פ שקנתה אינה יכולה למכור מה שנתן לה, ולא ליתנו לאחר, אלא ישאר בידה, ואם תמות ירשנה. אבל עי' בחלקת מחוקק שאם פירש לה שתוכל למכור וליתן לאחר שפיר דמי, אבל כתב דאולי צריך לכתוב לה בפירוש שאם תמכור שלא יהא מוציא מיד הלקוחות לאחר מותה, הא לאו הכי אפשר לפרש דבריו שלא יוציא בחייה אבל לאחר מיתה יוציא. ונראה דבנדון דידן היכא שאינו נותן אלא כדי שתקיים מצות משלוח מנות ומתנת לאביונים, פשוט שלכו"ע לא צריך לא לאמר ולא לכתוב שמרשה לה לתת לאחר, שהרי בשביל זה הוא נותן לה.

ועי' בהגהת הגרע"א (שם) שלגבי עיקר הדין שהנותן מתנה לאשתו אין הבעל אוכל פירות, נחלקו הראשונים, דעת רב אלחנן (הובא במרדכי) שרק אם מזכה לה ע"י אחר יכולה לקנות מתנה מבעלה, אבל ע"י עצמה אינה יכולה לקנות, אבל לפי הר"י יכולה לקנות גם ע"י עצמה. ולפי"ז מי שרוצה להדר שהכסף יהיה שלה, עדיף שיזכה לה ע"י אחר ואז יכול לתת הכסף בשביל מתנות לאביונים.

אבל יתכן שאין כוונת המג"א שהבעל יקנה לה הכסף או המשלוח מנות, דאולי לא צריך שיהיה הכסף שלה, ודי בזה שבעלה יתן לה והיא תתן לעניים ולחברות, כסברת הגר"מ שטרנבוך הנ"ל. אבל אולי יש הבדל בזה בין מתל"א למשלוח מנות כדלהלן.

בעיקר דברי המג"א הראו לי שבספר הליכות שלמה כתב שאין כוונתו שיתן לה או שיזכה לה אלא די בזה שיאמר לה שנותן בשבילה, וצ"ע איזה תועלת יש בזה.

האם הכסף צריך להיות שלו

בשו"ת מהרי"ל (סימן נו) דן האם אדם יוצא ידי מצות מתנה לאביונים במה שנותן להם מעות של מעשר. צדדי השאלה הם האם נאמר שכיון דהמעשר בלאו הכי שייכא להם, לא יצא דהא נותן להם משלהם, או דלמא עיקר תקנה כדי לשמחן, אם כן יצא, כי אינם מקפידין אם נותן להם מעשר אם לאו, וטובת הנאה של מעשר הוא של בעלים, וכשנותן לזה העני ולא לאחר אז הוי ליה שמחה.

המהרי"ל נוטה לומר שאינו יוצא במעות מעשר כיון דתקנתא דרבנן היא הוי דבר שבחובה, ונמצא זה פורע חובו ממעשרו, וכל דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין (מנחות פב, א).

וז"ל בסוף התשובה, **אבל הכא דעיקר תקנה וחייבא עליה רמיא, לא נפיק אלא מדידיה**. משמע שעכ"פ במתנות לאביונים אינו יוצא אלא בשלו, ודלא כמו שרצינו לומר לעיל.

משלוח מנות ביחד עם מתנות לאביונים

אמנם בשו"ת כתב סופר (או"ח קלט) רצה לחלק בין משלוח מנות למת"א, דיעוין שם שדן האם אפשר לצאת ידי חובת משלוח מנות ומתנות לאביונים ביחד ע"י שיתנו לעני, והביא תשובת מהרי"ל הנ"ל וכתב שלפי השואל יוצא במעות מעשר משום דאין במתנות לעניים משום מצות צדקה אלא לשמח העני ביום השמחה במה שיתן לו, ולכן גם שאינו מחסר משלו כלום, דבלא"ה צריך לתת המעשר לעניים, מ"מ אפשר שיוצא בפורים במצות נתינה כי משמח לעני שנתן לו מה שהיה יוכל ליתן לאחר.

אבל המהרי"ל השיב דאינו יוצא בו מפני שכל דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין, וצ"ל דמהרי"ל פשיטא ליה דמתנות לאביונים היא מצות צדקה ככל צדקה, ולכן אינו יוצא בדבר שבחובה כמעות מעשר, שאין נותן משלו כלום. אבל כתב דאולי יש חילוק בין מצות מת"א שגדרו משום חיוב צדקה, לבין משלוח מנות שמצותו לתת בין לעניים בין לעשירים, וכבר כתב הר"ן במס' מגילה כי כן דרך אוהבים ששולחים זה לזה מסעודת שמחה, א"כ י"ל דיוצא במשלוח מנות לעני כששולח לו עבור מתנות לאביונים ומשלוח מנות, דמשמח לב העני כששולח לו מנות, ומקרב ליה הנייתא. וגם במעות מעשר כשקונה מיני מאכל ומשלחו לעני בפורים אפשר שיוצא בו מצות משלוח מנות. ולפי"ז אין להוכיח ממה שכתב בתשובות והנהגות שיוצא משלוח מנות ע"י אחר, שגם במתנות לאביונים הדין כן, דאולי שמת"א אינה יוצא א"כ הוי שלה.

אבל עיקר דברי הכת"ס תמוהים בעיני שהר"ן (מגילה דף ג, ב מדפי הרי"ף) כתב וז"ל ומשלוח מנות איש לרעהו שתי מנות לאדם אחד, היינו מיני מאכל ומשתה לעשירים, ולאביונים די לכל אחד במתנה אחת שהיא נחשבת בעיניהם כדבר גדול. משמע שאין הבדל מהותי בין גדר מצות משלוח מנות למצות מת"א. אבל כבר הזכרנו לעיל מכמה ראשונים שמבואר שגדר חיוב מת"א הוא גדר של צדקה.

אין עושין מצוות חבילות חבילות

ולגבי עיקר הדיון האם אפשר לצאת ביחד, כתב שאולי יש בעיא משום דאין עושין מצוות חבילות חבילות, לצאת משלוח מנות ומתנות לאביונים בבת אחת, או לקיים משלוח מנות במעות מעשר.

חיוב חינוך

שמעתי רב אחד שאמר שיש חיוב לחנך הילדים במצוות משלוח מנות ומת"א. אבל נראה שאע"פ שנוהגין שגם הקטנים נותנים משלוח מנות, אבל לא מקפידים בנתינת מת"א. שו"מ בספר אשל אברהם (ריש סי' רצ"ד בקובץ מפרשים אות א) שיש חיוב גם לקטנים לתת משלו"מ אבל לא מת"א משום שבדרך כלל אין להם כסף. אלא דיש להעיר שהרי בלולב יש דין לכם, ובכ"ז קטנים חייבים, אלא שאביו חייב לקנות לו לולב כדי לקיים מצותו, א"כ מ"ש צדקה. שמעתי שכדברי הא"א היה מורה מרן הגריש"א זצ"ל. והסביר החילוק בין מצות לולב למצות צדקה, שבצדקה כל המצוה הוא שיתן משלו, ולכן קטן שאין לו כסף לא חייבוהו, מפני שהוא חסר בעצם קיום המצוה, משא"כ בלולב שהמצוה היא הנטילה וזה שייך גם לקטן, אלא שיש תנאי שהלולב יהיה שלו אז אביו חייב לקנות לו.